

ИБРАЙИМ ЮСУПОВ ПОЭЗИЯСЫНДА ФРАЗЕМАЛАРДЫҢ ОККАЗИОНАЛ СТИЛЬЛИК ХЫЗМЕТЛЕРИ

*Şamşetdin ABDİNAZİMOV**

*Gulcahan ALLAMBERGENOVA***

Резюме

Тил байлықларының ишинде фразеологизмлердин орны бир бөлек, олар тилдин қаймағы сыпатында көзге тасланады. Олар халық даналығына суўғарылған образлы ойлаў тилиниң үлгиси. Фразеологизмлер миллий тилдин сөзлик курамында эфирлер даўамында қәлиплекен өзгеше мәнилик белгилерге, айрықшалықларға, эмоционаллық-экспрессивлик күшейтиўши терең мазмунға ийе айрықша қатлам болып табылады. Сөзлик курамдағы басқа лексикалық бирликлерге қарағанда өзине тән айрықша белгилерге ийе. Сөзлик курамда фразеологизмлер оғада көп санда ушырасады. Олар семантикалық-стильлик жақтан айтылайын деген ой-пикирдин анықлылығын, терең мәнилигин, өткирлигин бериўде, өзине тән семантикалық бояў бериўде, нәтийжеде пикир тәсирлигин пайда етиўде жедел қатнасады.

Тилимиздеги бундай қәлиплекен кеткен фразеологиялық сөз дизбеклери көркем шығарма тилинде хәр қыйлы хызмет атқарады. Фразеологизмлер арқалы жәмийеттеги кубылысларды тәбият көринисин көркемлеп сүүретлеп бериўге болады. Сондай-ақ, шығарманың идеясын бериўде, образ, характер жасаўға қатнасады.

Фразеологиялық сөз дизбеклери тилимизде көбинесе, аўыспалы мәниде қолланылып, әдебий образларды сүүретлеўде оның стильлик көркемлигин арттырады. Шайыр И.Юсупов шығармаларында фразеологизмлер өзине тән тәбийғый (поэзиялық) образлылығы арқалы улыўма ой-пикирди жанландырып шығарма тилиниң көркемлигин арттырып, жүдә шебер пайдаланылғанын көремиз.

Гілт Сөзлер: Ибрайым Юсупов, поэзия, фразеология, аўыспалы.

İBRAYIM YUSUPOV'UN ŞİİRLERİNDE DEYİMLERİN KULLANIM ÖZELLİKLERİ

Özet

Dil zenginliği içinde deyimlerin ayrı bir yeri olup bunlar dilin âdeta kaymağı olarak göze çarparlar. Deyimler, halkın bilgeliğiyle donatılmış ince düşüncenin örnekleridir. Deyimler, millî dilin sözlük bünyesinde asırlar devamında kalıplaşan farklı anlam inceliklerine, ayrıcalıklarına, duygusal ifadelerle güçlenmiş derin anlama sahip ayrı bir tür olarak kabul edilir. Diğer sözlük birimlerine göre, kendine has başka özelliklere de sahiptir ve sözlük içerisinde oldukça önemli bir sayıdadır. Deyimler, anlamsal tarzı bakımından düşüncenin netliğini, derin anlamlılığını, keskinliğini vermede, kendine has anlamsal rengini katarak neticede düşüncenin etkisini ortaya çıkarmada önemli bir rol oynarlar.

* Prof. Dr., Berdak Karakalpak Devlet Üniversitesi, Nukus - Karakalpakistan / ÖZBEKİSTAN, el - mek: abdinazimov@rambler.ru

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2900-8781>

** Doktora Öğrencisi, Berdak Karakalpak Devlet Üniversitesi Nukus - Karakalpakistan / ÖZBEKİSTAN, el - mek: G-allambergenova@list.ru

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5185-3343>

Dilimizdeki bu şekilde kalıplaşan deyimsel sözlük birimleri, sanat eserlerinin dilinde her tür görevi görür. Deyimsel ifadeler vasıtasıyla toplumdaki olguları, tabiat görünümlerini imgesel bir tarzda ifade etmek mümkün olur. Yani, eserin ana fikrini vermede imgenin inşasına, görüntü ve karakter yapısına katılır.

Deyimsel söz birimleri dilimizde çoğunlukla mecazi anlamda kullanılıp edebî görünümlerin ifadesinde, sanatsal imgelerin temsilinde üslup şıklığını artırır. Şair İ. Yusupov'un eserlerinde deyimler, kendisine has tabii görünümü vasıtasıyla eserin dilinin sanatsal yönünü zenginleştirmek için temel olarak kullanılmıştır

Anahtar Sözcükler: İbrayim Yusupov, Şiir, Deyim, Mecaz.

THE USAGES OF IDIOMS IN IBRAYIM YUSUPOV'S POEMS

Abstract

Among the rich linguistic diversity, phraseological units occupy a special place, paying special attention to themselves. In application to them, a comparison is often used - "cream" of the language. Especially phraseological units involved to the folk wisdom.

Phraseological units, being formed over many centuries, represent a special unit, carrying in itself special semantic signs, amplifying the emotional-expressive load, giving a deep meaning. Unlike other lexical units in the vocabulary of the language, they are found in large numbers and have special attributes. Phraseological units actively participate in the transmission of clarity of thought, its depth, pungency, semantic coloring; ultimately contributing to increased thought.

Phraseological units in works of art perform a different role. With the help of them it is possible artistically depict the changes taking place in society, certain phenomena of nature. That is, phraseological units, take part in the transfer of the idea of the work, in the construction of images, the characters of the hero.

In the language of phraseological units perform, mainly, an auxiliary function, increase the stylistic elegance in the representation of artistic images. In the works of the poet I. Yusupov, phraseological units, are used, mainly, to enrich the artistic language of the work.

Key Words: Ibrayim Yusupov, Poem, İdiom, Metaphor.

Функционалық стильлер тарауында турмыстың барлық тәрәпин қамтып алатуғын стиль – көркем әдебиат стили болып табылады. Ол өзінің образлылығы, эмоционаллығы, жалпы түсиниклиги халық тилинен шығарманың идеясына, жанрлық өзгешелигине, қурылысына, эстетикалық талаптарына сәйкес дурыс пайдаланыў зәрүрлиги менен характерленеди. Ол көркем образды жасаўға, тыңлаўшы менен оқыўшыға эмоциялық тәсир етиўге жәрдем ететуғын тил байлықтарынан пайдаланады. Көркем шығармалар тилиндеги стильлик тил байлықларының басым көпшилиги халық дәрәтпелери тилинде пайда болады, қәлипести хәм жазба көркем әдебиат тилинің көркем сүўретлеў қуралларын, байлықтарын жетилистириўге хәм байытыўға себепши болғанлығы белгили.

Фраземалардың қурамы менен қурылысы айырым жағдайларда семантикалық жақтан азлы-көпли өзгертилип қолланыў көркем шығармаларда, әсиресе, поэзияда көп ушырасады. Бул мәселе бойынша С.Исаев: «Көркем шығармада белгили дәрежеде жазыўшы интеллектине қарай гейбир еркинлик, формаль түрде улыўма нормадан (аўысыў) шығыў, грамматикалық системаның, заңлылықтың (бузылыўы), аномалиялық (әдеттен тыс), матабазислик (сөз шақаптарының басқа хызметте жумсалыўы) қубылыслар

болып отырады» [Исаев, 1989: 27] - деген еди. Сол айтылған кубылыстар фраземаларда да анық көрінеді.

Бундай фраземалардың көркем шығармаларды өзгеріске ушырауы үйренген И.Күчкортөев болды. Ол өз мийнетінде жазыушы Абдулла Қахқор шығармаларында фраземаларды мазмуны жағынан өзгертіліп қолланғанлығына қарай төрт топтарға ажыратып көрсеткен еди: 1. Мәнисі өзгертіліп қолланған фраземалар. 2. Жаңа стилге көшірілген фраземалар. 3. Аталыуы өзгертіліп қолланған фраземалар. 4. Компонентлерінің дәслепкі мәнілері тикленип қолланған яки фразема жәрдемінде сөз ойыны пайда қылуы стильлери [Кучкартаев, 1965: 7-18] - деп көрсеткен еди.

Соңғы уақытларда фразеология тарауын және бір басқа усылда үйрениу, изертлеуде салмақлы нәтижелерге ерисилди, яғнай жазыушы, шайырлардың шығармаларының тили хәм фразеологиялық стильлик ұазыйпаларын үйрениуге айрықша итибар берилди. Көркем шығарма тилиндеги фразеологизмлерди үйрениу мәселелери бойынша қазақ тилинде Х.Кожаметованың [Кожаметова, 1972], Б. Юлдошевтың монографияларын атап өтсек болады [Йүлдошев, 2013]. Т. Р. Чориевтың кандидатлық диссертациясында С. Айнидің публицистикалық шығармаларында фразеологизмлер сөз етилсе [Чорев, 2001], Ш. Абдиназимовтың докторлық диссертациясында Бердак шайырдың шығармалары тилинде фраземалар да сөз етиледі [Абдиназимов, 1998], Ш. Д. Абдуллаев Т. Қайыпбергенов шығармаларының өзбекше аудармасындағы фразеологизмлердің семантикасы изертленген х.т.б Демек, фразеологиялық сөз дизбеклери көркем шығарма тилинің айрықша лексикалық бирликлери сыпатында қолланылатуғын бул изертлеулер және бир мәрте дәлиллейди. Бундай фраземалардың көркем шығарма тилинде қолланыу өзгешеликлерине арналған мийнетлерди көплек келтириуге болады.

Биз мақаламызда халқымыздың сүйкимли шайыры Ибрайым Юсупов шығармаларында фраземалардан орынлы, максетке мууапық, қолланыу өзгешелигине тоқтап өтемиз. Фраземалар шайыр поэзиясында бир қанша окказионал стильлик хызметлерди атқарыуға бойсындырылған. Фраземалар тийкарынан төмендеги окказионал стильлик хызметлерде келген:

1. Сатира хәм юмор пайда етиу хызмети. Фраземалардың курамында юмор хәм сатиралық мәни айрықша көзге тасланады. Бул әлбетте фраземалардың ишки тәбияты менен байланыслы. Себеби фраземалардың семантикалық курамында күлки, мазақ, хәзил, кек етиу сыяқлы мәни оттенкалары болады. Мәселен, «аяғы күйген тауықтай», «аузы менен қус салыу», «аузы менен орақ орыу», «бармағын тислеп қалыу», «бир шыбық пенен айдау», «бүкирди гөр дүзетеди», «гарга гарғаның көзин шоқымас», «дийұлдың да қулағы бар», «еки кемениң басын услаган сууға кетеди», «иши ийт жырқандай болыу», «ишеги үзилиу» х.т.б

И.Юсупов шығармаларында юмор хәм сатира халаты бериуде фраземалардан әхмийетли курал сыпатында қолланған. Мәселен шайырдың төмендеги қатарларында ашшы хәқыйқатты жеңил юмор хәм сатиралық фраземалар хызметінде келген: *Сен болсаң жаныусыз гүлханың сууып// Ууызда тоймапсаң ененден түуып// Әкең жеталмаған дүньяны қууып// Бир аш көзли надан өтип баратыр* [Тусыңнан бир жанан өтип баратыр]. Келтирилген мысалда «Ууызында тоймаған, жеп тоймас» фраземасы лирик қахарманға хәзил-мазақ фразема арқалы ашшы хәқыйқатты дүнья кууған менен хеш ким жеталмаған, яки булл дүнья бәрибир хәммеден қалған – деп шайыр шебер сүүретлеп берген.

Фраземалар қатты күлкини билдириу ушын да хызмет қылады. Себеби, күлки сол персонажлардың сөйлеу процессінде сезилип турады. Шайыр И.Юсуповтың «Актрисаның ығбалы» поэмасында фраземалар юмор хәм сатиралық хызметте берилген: *Айтпақшы, мен сонда анау кемпирди// Дым унатып қалдым. Ой иймансыз-ай// Ишек-*

силемизди қатырды-аў сондай...Дуыйм журт күлкиден ишеги қатып// Кими ишин услап, кимиси жатып [Актрисаның ығбалы] Берилген мысаллардың бириншиси *Ишек-силеси қатыў* үш компоненттен хәм жуп сөз бенен келген, екінши қолланған *ишеги қатыў* фразема болса еки компоненттен турып, шын кеўилден күлки халатын бул фраземалар менен юмор сатираны сүүретлеп берген.

Шайыр И.Юсуповтың «Сабантойда» қосық қатарларынан алынған мына қатарларда фразема мазмуны кеўиллилик, бир шынлық күлки, юмор сатира ушын хызмет қылған: *Көзиңди тас қылып таңып// Қолға сырық услатады// Алға-артқа айландырып// Ур енди деп тил қатады//Бул ис қыйын емес дым да// Деп өзимше қыял еттим// Сыбырлығы қулақ астым// Зейин көзи менен серлеп// Шақыр-шуқыр сынды шөлмек// Шақлап күлип қыз-келиндер// Бизге сыйлық белгилесер// Баратырман кейип иштен// Ұай хұждансыз деп өзиме// Қызарарман өз –өзимнен// Қарай алмай журт көзине// Себеби... көзимди мениң// Шала таңған еди сонда.*

Қарақалпақ тилинде «айды етек пенен жауып болмас» фраземасы шайыр тилинде комик эффекти пайда болыўы ушын хызмет қылған: *Журт айтысар енди сени қойды деп// Қарар оған қатты тәсир қылды деп// Жойтылған қәлемин тауып алды деп// Ес барда етегин Жапқан, Әскербай* [Әскербайға]. Бунда шайыр «ес барда етегин жабыў» формасында мысқыллаў, жеңил күлки яки сол қахарманға ақыл-есинди жыйнап ал сыяқлы кек атыў түринде жаны ашыў берилген.

Шайырдың және де, фраземаларды жаңа индивидуаллық, жеке стильлик мақсетте қысқартып қолланыў жағдайында да юмор хәм сатиралық процесс берилген. Мысалы: *Дунья қуып жаслай қаддиң дал болып// Заманың алдында тилиң пал болып// Абырай барда есиңди жый, жоражан// Өзиңдағы кетпей турып мал болып!* [Гедейлик]

Шайырдың төмендеги қосық қатарларында фраземалар юмор сатиралық хызмет атқарған: *Шахаман елинде енеден туып// Қосық қоян болса, ийт болып қуып// Ғам қайғыны бир кос шаршыға түйип// Ертеде дәрьяға атқан Әскербай// Гәпке шорқақ, быдым-быдым келесең//Бирақ сөзге терең мәни бересең// Сөз айтасаң гәпиң балтадай саптан// Күлиўиң бар ықлас пенен халласлап// Жаста урныққыр, хәзир тек тил екени// Буннан Улбийкениң хабары болар.* [Әскербай алпыс жасында]

Тилимизде «адымын ойлап басыў», «аяғын билип басыў», «қәдемин өлшеп басыў» фраземалары қолланылып жүр. Шайыр бул фраземалар қәлпинде төмендеги қатарда окказионал хәм юмор сатиралық хызметте келген. Мысалы: *Биразы адымын абайлап басып// Дәўлет жүрип турса, қушағын ашып// Сүринсең, зып берер қайыстай қашып// Түлкиси бар жердиң сағалы болар* [Сәўбетли әқшам]

2. Персонажлардың өзине тән сөйлеўин сәўлелендириў хызмети. Шайыр хәр бир қахарманды оның ис-хәрекетлери, қылықлары арқалы ғана емес, оның өзине тән сөйлеўи арқалы ашыўға, сәўлелендириўге хәрекет қылады. Хәр бир персонаж өз сөйлеўи стилине ийе болғанындай, өзине тән фразема қолланыў стилине ийе болыўы шәрт. Улыўма, көркем шығармада қахарманларды жаратыўға қатнасуғынтил қуралларының ишинде фраземалар айрықша орын ийелейди.

Шайырдың «Актрисаның ығбалы» поэмасында фраземалар қахарманның характерин ашыўда олардың сөйлеўинде де бир неше хызмет атқарған: *Қарындасым, неге олай дейсең сен?// Дос адам өлшемей сырттан тон пишпес// Сүринсең сөз ертип, изиңе түспес// Қайта оның сырын билиңдер қане// Қолдан келсе дәрман бериң дәртине// Жумагүл, сен өйтип болма есиўас// Неге тақыр жерден шаң шығарасаң.* Бунда келтирилген «сырттан тон пишиў», «сөз ертиў», «дәртине дәрман болыў», «еси-аўан болыў», «тақыр жерден шаң шығарыў» фраземалар Әбдираман образының сөйлеўинде сәўлеленген.

Ұки болмаса мына қатарларда персонаж Әбдираманға қарата айтылған: *Журттың мыш-мыш сөзі дурыс болып шықты «Еме билген қозы еки саўлықты теңдей емер» деген... Бәле екенсең. Бул фразема персонаждың сөйлеуінде қандайда бир жек көріуішилик оттенги берілген.*

Персонажлардың бир-бири менен сөйлесіуіндеги лесикалық жақтан усындай характерли өзгешеликти дәл көрсетиуі шайыр өз шығармасында сөйлеу тилиндеги фраземаларды өзгертип қолланады. Мысалы: *Шөп басы сылт етсе алады сетем// Қалайша сүйип жүр соны Әбекең. Дурыс емес кисинің сырттан сөз қылыу// Хәр кимге өзинің сүйгени сулыу. Өлшеме хәммени бир аршын менен// Арыухан, телмиреп жулдызымсаң сен.* Бул мысаллардағы «самал болмаса шөптің басы қыймылдамау», «сырттан тон пишиу», «хәр кимнің өз өлшеу қарсысы бар» фраземалары өзгертилип берілген. Персонажлардың тилинде шынлықты сүүретлеуде фраземалар шеберлик пенен хызмет атқарған.

Фраземалар персонажлардың сөйлеуін сәулендириуі дәрежеси хәр түрлиги менен ажыралып турады, яғный айырым персонажлардың сөйлеуінде фраземалар өнимли қолланылса, және басқа персонажларда сийрек қолланылыуы менен характерли. Шайырдың «Актрисаның ығбалы» бир ғана поэмасының өзінде 200 ден аслам фразема қолланған. Булардан бас қахарманлары Әбдираман хәм Арыухан образлары сөйлеуінде жийе ушырасады. Мәселен Әбдираман сөйлеуін сәулендириуде 38 фразема қолланған болса, Арыухан образында 40 тан аслам фразема хызмет атқарған.

3. Градацияны пайда етиу хызметі. Фраземалар сөйлеу процессінде хәр түрли ұазыйпаларда кең қолланылады. Фраземалар еркин сөз дизбеги менен қатар келип, сүүретлеп атырған ұақыяны еле де күшейтирип көрсетиуге хызмет етеди. Мәселен: *Қудай сыңсып қушақлаған еринің// Қолында көз жұмып жигит өлди сол. Он гүлден бир гүлдің ашылмаған жас// Сен қалайша маған боласаң жолдас?* [Актрисаның ығбалы]

Шайыр шығармаларында фраземалардың бир-бири менен синоним болған, лекин семантикалық яки стильлик жақтан парық қылатуғын фраземалар қатар қолланғанда хәм көтериңкилик градация пайда болады: *Қолдан байлағанды тис пенен шешкендей, Мисли дигирманнан тири түскендей* [Актрисаның ығбалы]. *Жанбай атырып-ақ сөниуіши едик// Тисти-тиске қойып көниуіши едик// Нан орнына жедик қайғы алмасын// Суу орнына ишитик көзимиздің жасын.* [Актрисаның ығбалы]. *Деди де хан көз алартып хаялға// Қабағынан қар жауардай түксийди...* [Глемши хаял хәккында хәкыйқатлық]. Яки шайырдың төмендеги қосық қатарларында: *Кемелер қаўсаған қайырда тозып// Көрсең жүрек сызлар, дәртлерің қозып// Қанша қарасам да мойнымды созып// Көз ушында көк теңизим көринбес* [Арал элегиялары]. *Бәри де бар менде. Болсаң хаялым// Аппақ май шайнасаң өмириңше жаным// Басыңа бахыт қусы қонады сениң// Шалғауың мақпалдан болады сениң* [Актрисаның ығбалы]. Бул мысаллардағы «жүреги сызлау», «дәртлери қозыу» «аппақ май шайнау», «басына бахыт қусы қоныу», фраземалар градациялық хызметте шебер пайдаланылған. Биринши мысалдағы фраземалар қатар келип сол кемелердің тозып турғанын көрип адамның жаны ашыйтуғынын *жүрек сызлау* хәм *дәртлер қозыу* фраземалары арқалы күшейтип градациялық хызметте келген. Кейинги мысалдағы «аппақ май шайнау» фраземасы хәмме нәрсе жетерли, төрт түлиги сай, жегениң алдында, жемегениң артында фраземаларын еле де күшейтиуі мақсетінде өзинің жеке стильлик жаңа «аппақ май шайнау» фраземасын қолланған.

4. Қосықтың темасы хызметін атқаруы функциясы. Фраземалар өзинің қурамындағы сөзлердің мәнисинен өзгеше, ауыспалы мәниге ийе болыуы, оны көркем шығарма контекстте анық көринеди. Соның менен бирге фраземалар поэзиялық шығармаларда да өнимли жумсалған. Буны биз Ибраһым Юсупов поэзиясы тили тийкарында топлаған материалларда көриуимізге болады. Фраземалар шайырдың бир қанша қосықларының хызметін атқарған. Мәселен, шайыр өзинің қосығын «Беглигиңди

бузба сен» деп қосықтың темасында фразема хызмет атқарған. Бул қосықтың темасы хызметте қолланған фраземасы өзгермеуі, бир турсынан өзгермеуі, қаддин сақлау мәнилерин беріуі арқалы сол қарақалпақ халқының ақ көкирек, сада хәм мийнеткешлигин шебер, образлы сүүретлеген. *Бар билгени аўзында// Саўдырақ қарақалпағым// Жердиң тилин билесең//Хаслы дийқан халықсаң// Малдың тилин билесең// Шарўаға да алықсаң// Хадал мийнет ислеўге// Қашан ҳарып талыпсаң?//Өзиңди өзиң асырап// Қол жаймайсаң тарықсаң// Қонақ көрсең қуўжыңлап// Сүўға кирген балықсаң// «Ағамлар өтсин» деп жүрип// Есик бете қалыпсаң...//Келдиң гой сөйтип келеге// Қызба, қарақалпағым. Беглиғиңди едеде бузба, қарақалпағым.* Қосықтың темасы фразема хызметинде болғанлықтан қосық қатарларында 30 дан аслам жүдә көп фразема қолланған.

Шайырдың және де қосықларының бирине «Мен өз тәғдириме қайыл қаламан» деп атаған еди. Бул қосық темасы қурамында қолланған көркем әдебият стилине тән «қайыл қалыу» фраземасы көниуі, келисимин билдириуі, тән беріуі шайырдың өз тәғдирин ишки-кеширмелерин ашып беріуде хызмет еткен: *Мен өз тәғдириме қайыл қаламан// Ол есиркер арзыу- үмитлеримди// Оған тән беремен, тәўбе қыламан// Арнап шүқираналық мәўритлеримди// Мен өз тәғдириме хайран қаламан// Ол сондай мийрибан, соныңдай қатал*

Шайырдың «Бес қонақ» қосығында фразема тийкарына қурылған болып қосықтың темасы хызметине бойсындырылған: *Келсин мейли, ерте қонақ, кеш қонақ// Қарақалпақта қапа болмас ҳеш қонақ// Келсин мейли алтаў болып, он болып// Тек келмесе болғаны сол «бес қонақ»...* Бул мысалда «бес қонақ» фраземасы арқалы шайыр гүздиң күнлери, сентябрь айларында болатуғын қатты суўықты нәзерде тутқан. Яки болмаса: *Адам бар ишинен тырнақ айланбас// Басқаның болғанын көрип атқан жоқ// Жер өз көшеринен аўса қыйналмас// Өзи хәм кетерин билип атқан жоқ* [Адам бар, ишинен тырнақ айланбас]. Тилимизде «*ишинен қасық айланбау*» фраземасын шайыр кишкене тырнаққа алмастырып қолланып өткирлестиріп сүүретлеген.

Шайыр Ибрайым Юсуповтың бир қанша қосықлары темасы қурамында киритилген қатар фраземалар қолланғанын көриуимизге болады. Мәселен, «Қудайы қонақ», «Тасқа көгерген гүл», «Адам бар, ишинен тырнақ айланбас», «Кеўил кеўилден суў ишер», «Көзлеримнің ағы-қарасы қызлар», «Сизсиз мениң күним жоқ», «Бес қонақ» х.т.басқа қосықларын киргизиуіге болады.

5. Қосық ямаса эпизодтың жуўмақлаушы хызмети. Фраземалар аз сөз бенен терең мәни беретугынлығы менен көркем шығармаларда жийе пайдаланып, ўақыя, хәдийсени яки предметти қысқа хәм анық болыуы, өзине тән өзгешеликке ийе болғаны ушын оларды көркем шығарманың хәм поэзиялық қатарларда жуўмақлаушы хызметте қурал сыпатында қолланады.

Шайыр Ибрайым Юсуповтың «Кеўил кеўилден суў ишер» қосығының ақырғы қатарының барлығында кеўил кеўилден суў ишер фраземасы менен жуўмақлаған: *Кийиклер суў ишер сайдан// Фаз үйрек көлден суў ишер// Ал, адамның кеўли қайдан// Кеўил кеўилден суў ишер// Серле, хәй инсан баласы// Жамандур кеўил аласы// Адам адамның қуяшы// Кеўил кеўилден суў ишер*

Шайырдың және де «Тасқа көгерген гүл» қосық қатарларында адам тастан қатты, гүлден де нәзик фраземасын тез-тез қайталаулар хәм эпизодтың жуўмақлаушы хызметти атқарып келген. Мәселен: *Адам адам болып тилге келгели// Дәстанлар дөретип, китаплар жазып// Өз-өзин түсинип болған жоқ еле// Адам тастан қатты, гүлден де нәзик// Соңғы нанын берип өз жолдасына// Адам жығылады жүреги сазып// Жазсаң арзыр оның қулпы тасына://Адам тастан қатты, гүлден де нәзик.* Бул қосықта берілген фразема менен адамның сәл нәрсеге қапылып қалыуын гүлден де нәзик деп берсе, адамның қанша қыйыншылықларға түтепки берип шыдауын тастан қатты деп шайырдың

фразема қолланыў өзгешелигин, фраземаны дәл берип хәм оларды бир шуўмақтың ақырғы қатарында жумсап, қосықты жуўмақлаўшы хызметти атқарып келген.

Солай етип, фраземалар Ибраһым Юсупов поэзиясында хәр түрлі оққазіонал хызметлерде қолланылыўы менен айрықша көзге түседі. Шайыр шығармаларында жумсалған фраземалардың оққазіонал хызметлери алдын халқымыз қолланып жүрген узуал фраземаларға тийкарланып хәм шайыр сол бурыннан кәлиплескен фраземаларды сөйлеў процессинде өзгертип, көркемлеп, байытып барыў ушын хызмет қылғанын көремиз. Шайыр өз шығармаларында фраземалардан оққазіонал хызметлерде ғана қоллап қоймастан, фраземалар курамына сөз қосып, өзгертип яки теңлес еки компонентли фраземалардың тек бир компонентин қолланып, фраземаларға азы кем өзгерислер киритип хәр түрлі жеке стильлік мақсетте қолланғанын көремиз. Бул шайырдың оққазіонал хызметте қолланған фраземалар тийкарында тилимиздің фраземасының еле де жетилисип, раўажланыўына хәм фразема қатарларының байып барыўына өз үлесин қосады.

Пайдалаған Әдебиятлар

Абдиназимов, Ш., (1998). Бердақтың фразеологиялық жаңашыллығы. *Әмиўдәрья*. №1-2, -Б. 108-109.

Исаев, С., (1989). *Қазақ әдеби тілінің тарихы*. Алматы.

Йўлдошев, Б., (2013). *Ўзбек Фразеологияси ва Фразеографияси Масалалари*. Тошкент.

Кучкартаев, И., (1965). *Фразеологическое Новаторство Абдулла Каххара*. Автореф. Дисс.. канд. Филол. Наук. Ташкент.

Қожахметова, Х., (1972). *Фразеологизмдердің Көркем Әдебиетте Қолданылыўы*. Алматы.

Чорев, Т. Р., (2001). *Садриддин Айний публицистик асарларининг тили ва услуби (Лексика ва фразеология)*. Самарқанд.